

TUDOR BUGNARIU ȘI UN PROIECT EȘUAT DE REINSTITUȚIONALIZARE A SOCIOLOGIEI ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ

ȘTEFAN BOSOMITU*

ABSTRACT

TUDOR BUGNARIU AND A FAILED PROJECT TO RE-INSTITUTIONALIZE SOCIOLOGY IN COMMUNIST ROMANIA

After the establishment of the Soviet-type Communist regime in Romania, sociology – a discipline with an important interwar tradition –, was to be labeled as “bourgeois” and subsequently banned. Political repression and the ideological inflexibility of the Communist regime delayed the re-institutionalization of the discipline for almost two decades. The rehabilitation of sociology occurred only in the early 1960s, in a political and cultural context which allowed it. The process that led to the revival of the discipline in the late 1950s and early 1960s confronted with various initiatives and actors, but the political power was the one that admitted and “validated” the re-institutionalization.

This article will discuss one of the projects which aimed a reconsideration of sociology – addressed by Tudor Bugnariu, Marxist philosopher, Dean of the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest, and member of the clandestine Communist Party in the 1930s. Bugnariu’s project was an interesting case since it intended to link the new Romanian Marxist sociology to its prewar tradition (i.e. Bucharest Sociological School). The article also highlights the main reasons for which Tudor Bugnariu’s project failed.

Keywords: history of sociology, Marxist sociology, Communist regime, re-institutionalization, Communist intellectuals.

* The Institute for the Investigation of the Communist Crimes and the Memory of the Romanian Exile, Bucharest, Romania; e-mail: stefan.bosomitu@gmail.com.

„*Revista română de sociologie*”, serie nouă, anul XXVIII, nr. 1–2, p. 55–77, București, 2017

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

INVOLUȚIILE POSTBELICE ALE SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI

Istoria postbelică a științelor sociale în Europa Centrală și de Est a fost marcată de impunerea forțată a regimurilor comuniste în statele intrate sub sfera de influență sovietică. Primii ani de după război corespund unei faze în care puterea politică a căutat să obțină, printre altele, și un control strict asupra științelor sociale. Scopul acestei ofensive l-a reprezentat dorința de a impune marxism-leninismul ca singură ideologie acceptată. Tot ceea ce exista în afara canoanelor admise de materialismul dialectic și istoric a fost, de regulă, etichetat drept *burghez* și *reacționar*. Împotriva celor care susțineau alte puncte de vedere, considerate „necanonice”, au fost adesea luate măsuri represive: eliminarea din învățământul superior sau din institutele de cercetare specializate, marginalizarea socială sau, în cele mai grave cazuri, arestarea și trimiterea în închisoare. Dintre toate științele sociale, sociologia a avut cel mai mult de suferit. Considerată ca fiind o „*pseudoștiință burgheză*” sau chiar o „*știință reacționară*”, sociologia a fost marginalizată sau chiar eliminată din rândul disciplinelor academice – catedrele universitare și departamentele din cadrul institutelor de cercetare fiind desființate. Cazul României nu este unul singular, ci se încadrează în acest *pattern*, involuția sociologiei românești interbelice fiind similară unor procese ce pot fi lesne observate și în celelalte țări ale Blocului Sovietic¹.

Revirimentul sociologiei survine în a doua jumătate a anilor 1950, într-un context precis – puternic influențat de dezghețul politic și ideologic promovat de noul lider al Uniunii Sovietice, Nikita Hrușciiov. O analiză atentă a evoluțiilor sociologiilor central și est-europene în primul deceniu postbelic ne relevă câteva detalii ce merită a fi semnalate. Așa cum destructurarea formelor anterioare de agregare a disciplinei a fost un fenomen comun, unitar și similar, la fel s-a întâmplat și cu eforturile de (re)instituționalizare a sociologiei. Cu precizarea că, deși comun și similar, fenomenul redefinirii disciplinei în anii 1950 nu a fost nici unitar și nici concomitent. Reinstituționalizarea sociologiei în țările Blocului Sovietic a fost astfel posibilă datorită unei duble presiuni: externe și interne. Cea externă se referă la „pionieratul” Poloniei sau al Uniunii Sovietice, primele țări

¹ Pentru mai multe detalii legate de evoluțiile/involuțiile postbelice ale sociologiilor central și est-europene, vezi: Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (eds.), *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1994; Michael Voříšek, „<Antagonist, Type, or Deviation?>. A Comparative View on Sociology in Post-War Soviet Europe”, în: „Revue d’Histoire des Sciences Humaines”, 2008/1, no. 18, p. 85–113; Ștefan Bosomitu, *Miron Constantinescu. O Biografie*, București, Editura Humanitas, 2014, îndeosebi Capitolul XVIII: „Miron Constantinescu și reinstituționalizarea sociologiei românești (studiu de caz)”, p. 327–354; Ștefan Bosomitu, *Notes and Remarks on the (Re)Institutionalization of Sociology in Communist Romania in the 60s*, în *History of Communism in Europe*, vol. II, *Avatars of Intellectuals under Communism*, Bucharest, Zeta Books, 2011, p. 169–197; Ștefan Bosomitu, *In the Age of “Misery”. The Romanian Sociology during the Communist Regime (1948–1977)*, în *New Europe College. Ștefan Odobleja Program, Yearbook 2011–2012*, p. 43–82.

care depășesc „starea de amorțeală” și acceptă, în primă fază, să ia în discuție din punct de vedere teoretic și metodologic sociologia ca știință/disciplină. Această presiune externă a provocat-o și alimentat-o pe cea din interior. Marginalizate din punct de vedere economic, politic și cultural, din ce în ce mai dornice de a relua legăturile cu un Occident pe care învățaseră să îl blameze în ultimul deceniu, țările Blocului Sovietic au căutat punți de legătură și dialog. Dialogul pe tărâm științific era una dintre oportunitățile care păreau să favorizeze apariția și dezvoltarea altor căi de comunicare. În acest sens trebuie să înțelegem inclusiv deciziile politice care „dictează” pașii făcuți în sensul unei deschideri mai ample față de colaborările științifice cu țările vestice².

1959 – COMITETUL NAȚIONAL DE SOCIOLOGIE

Cazul României se încadrează destul de fidel în acest tipar – chiar dacă evoluțiile similare cu cele din celelalte state central și est-europene nu sunt neapărat concomitente. Primul eveniment care a anunțat o anumită deschidere din partea autorităților românești față de sociologie survine la sfârșitul anilor 1950. În martie 1959, Biroul Politic al Comitetului Central al PMR a aprobat propunerile Direcției de Propagandă și Cultură a CC al PMR cu privire la extinderea relațiilor științifice ale RPR cu unele asociații științifice de peste hotare. Decidenții de la București au hotărât înființarea mai multor structuri al căror scop era afilierea la asociațiile internaționale de profil patronate de UNESCO. Astfel, în subordinea Academiei RPR a fost înființat Comitetul National de Sociologie, care viza afilierea la ISA (International Sociological Association)³. Indicațiile venite de „sus” erau chiar mai precise, Direcția de Propagandă și Cultură a Comitetului Central stabilind *a priori* și componența prezidiului Comitetului, din care nu trebuiau să lipsească: Athanase Joja, Mihai Ralea, Vasile Malinschi, Petre Constantinescu-Iași, Constantin Ionescu-Gulian, Andrei Oțetea, Manea Mănescu și Tudor Bugnariu⁴.

² O trăsătură comună a eforturilor naționale de (re)punere în drepturi a sociologiei o reprezintă ingerința puterii politice. Așa se întâmplă în Republica Democrată Germană, unde numai după decizia Congresului al VI-lea al Partidului (1963) se vor face primii pași către instituționalizarea disciplinei [François Bafoil, „A quoi servait la sociologie en RDA”, în „Revue française de sociologie”, vol. 32, nr. 2 (1991), p. 263–284]. La fel se întâmplă și în Ungaria (1963) [Dénes Némédi, *Traditions and Ruptures in Hungarian Sociology*, în Sujata Patel (ed.), *The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions*, Sage Publications Ltd., London, 2010, p. 152–162], în Cehoslovacia (1964) [Eduard Urbanek, *Ups and Downs in Czech Sociology*, în: Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (eds.), *Eastern Europe in Transformation...*, p. 79–87] sau în Bulgaria (1967) [Svetla Koleva, „La sociologie en Bulgarie des années 1945 à 2010: une trajectoire disciplinaire à l'épreuve de l'histoire”, în „Sociologies pratiques”, 2011/2, no. 23, p. 127–141].

³ „Adresă a Direcției Treburilor din cadrul Comitetului Central al PMR” (10 martie 1959), Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), fond *Consiliul de Miniștri – Cabinet Atanase Joja*, dosar 15/1959, f. 6.

⁴ *Ibidem*.

E important de făcut câteva precizări legate de cei desemnați de către autorități a repune în drepturi sociologia românească. Niciunul dintre ei nu era un sociolog autentic. Dintre cei opt, singurul absolvent al unui parcurs de licență în sociologie era Tudor Bugnariu – legăturile sale cu disciplina se rezumau însă la acest detaliu. Dincolo de această observație – alegerea celor opt e firească din prisma funcțiilor pe care aceștia le ocupau: cu toții erau figuri centrale ale câmpului academic al științelor sociale. Mai mult decât atât, păreau a fi personaje de încredere, mai exact: agreeate de puterea politică.

Athanase Joja, filosof și logician, nu putea să lipsească din comitet. Membru al Academiei RPR, deținea în acea vreme portofoliul Învățământului și Culturii, instituție mandată să ducă la bun sfârșit demersurile de înființare a CNS. Influența lui Athanase Joja asupra mediului academic românesc avea să fie consfințită de alegerea sa – chiar la sfârșitul anului 1959 – în funcția de președinte al Academiei RPR⁵. Mihail Ralea, filosof și estetician, era un personaj cu un trecut sinuos în deceniul ce se încheia. Fost ministru al Artelor în primul guvern Petru Groza (1945–1946) și ambasador al României la Washington (1946–1948), Ralea a cunoscut un oarece declin profesional în anii 1950, rămânând totuși un personaj influent, mai ales datorită relațiilor bune pe care le avea cu secretarul general al PMR – Gheorghe Gheorghiu-Dej⁶. La sfârșitul anilor 1950, cariera lui Ralea era din nou pe o pantă ascendentă. Din 1956, Ralea era fondatorul și primul director al Institutului de Psihologie al Academiei RPR – funcție pe care a ocupat-o până la sfârșitul vieții (1964)⁷. Vasile Malinschi era absolvent al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale și al Facultății de Drept, și doctor în științe economice (1939). Fost membru al partidului comunist din ilegalitate, Malinschi ocupase funcții importante în perioada postbelică: rector al Institutului de Științe Economice și Planificare (actuala ASE) (1949–1954), ministru al Comerțului Interior (1949–1954), dar și vicepreședinte al Comitetului de Stat al Planificării. Malinschi era un economist cu studii serioase referitoare la evoluția industrială și agricolă a României postbelice⁸. Petre Constantinescu-Iași era istoric și vechi militant comunist – membru fondator al PCdR (1921). După război a deținut funcții importante: ministru al Propagandei/Informațiilor (1945–1946), ministru al Cultelor (1953–1957)⁹. În 1959, Constantinescu-Iași deținea funcția cheie în sfera

⁵ Vezi: *Sesiunea generală a Academiei R. P. Române*, în „Contemporanul”, nr. 51 (689), 25 decembrie 1959.

⁶ Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 334.

⁷ Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, București, Editura Expert, 2001, p. 372–377.

⁸ Florica Dobre (coord.), Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareș, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Membrii C.C. al P.C.R., 1945–1989. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 370–371.

⁹ Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 106–107.

științific-ideologică a României Populare, fiind președinte al Comitetului național al științelor din RPR/RSR (1955–1974). Constantin Ionescu Gulian era filosof și ocupa două funcții importante, fiind șef al Catedrei de istoria filosofiei a Facultății de Filosofie a Universității din București (1953–1975) și director al Institutului de Filosofie al Academiei RPR/RSR (1954–1971). Andrei Oțetea era unul dintre istoricii importanți și influenți ai regimului – membru și președinte al Secției de istorie a Academiei RPR (din 1955), profesor și șef al Catedrei de istorie universală a Facultății de Istorie a Universității din București (1948–1964) și director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei RPS/RSR (1956–1970)¹⁰. Manea Mănescu, economist, este o prezență inedită în cadrul acestui comitet. În 1959, mai nimic nu-i anunța importanta carieră politică ulterioară. Era însă un membru al nomenclaturii comuniste, care deținea funcții în cadrul Comitetului de Stat al Planificării sau CAER¹¹. Tudor Bugnariu, singurul dintre cei opt membri ai CNS care avea o legătură concretă cu sociologia – așa cum am mai precizat, deținea la rândul său o funcție importantă, care îl îndreptățea să devină membru al CNS – din 1958, era decanul (și șef al Catedrei de materialism dialectic și istoric) Facultății de Filosofie a Universității din București.

În data de 29 mai 1959 cei nominalizați în adresa Direcției Treburilor din cadrul CC al PMR s-au întâlnit în ceea ce avea să devină ședința inaugurală a Comitetului Național de Sociologie. În cadrul ședinței s-a decis afilierea cât mai urgentă la Asociația Internațională de Sociologie, au fost alese organele de conducere ale Comitetului, a fost votat statutul și au fost stabilite prioritățile¹².

Statutul Comitetului Național de Sociologie stabilea scopurile acestuia, după cum urmează: „*a. să reprezinte instituțiile și asociațiile științifice din Republica Populară Română, care activează în domeniul sociologiei, în Asociația Internațională de Sociologie și în alte organizații din străinătate ale sociologilor; b. să sprijine dezvoltarea activității de cercetare științifică în domeniul sociologiei în toate sectoarele de aplicare; c. să contribuie la dezvoltarea colaborării internaționale în domeniul sociologiei și a intensificării relațiilor științifice dintre sociologii români și cei de peste hotare pe principiul coexistenței pașnice și în interesul progresului sociologiei*”¹³.

Efectele imediate ale înființării CNS au fost afilierea la ISA, dar și participarea unei delegații românești (Athanase Joja, Mihail Ralea, Vasile Malinschi, C. Ionescu-Gulian, Manea Mănescu și Traian Ionașcu) la cel de-al IV-lea Congres Internațional de Sociologie, care a avut loc în septembrie 1959, la

¹⁰ *Ibidem*, p. 247.

¹¹ Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, p. 387–388.

¹² Prezidiul Comitetului Național de Sociologie era format din: Athanase Joja (președinte), Mihail Ralea, Vasile Malinschi și Petre Constantinescu-Iași (vice-președinți), Manea Mănescu (secretar general), Andrei Oțetea, C. Ionescu-Gulian și Tudor Bugnariu (membri), ***, „Activities of the National Sociological Committee”, în „The Romanian Journal of Sociology”, vol. I, 1962, p. 225–229.

¹³ „Statutul Comitetului Național de Sociologie din Republica Populară Română”, ANIC, fond *Consiliul de Miniștri – Cabinet Athanase Joja*, dosar 15/1959, f. 7–8.

Stressa, în Italia¹⁴. Impresiile și reacțiile delegației românești au fost dezbătute ulterior în cadrul unui simpozion organizat de CNS în data de 9 octombrie 1959¹⁵. Impresiile generale asupra lucrărilor Congresului, exprimate de Athanase Joja, ne permit să formulăm câteva aprecieri asupra misiunii reale încredințate delegației românești. Dincolo de mandatul științific (care ar fi trebuit să prevaleze într-un asemenea caz), delegația românească pare să fi îndeplinit o misiune mai degrabă diplomatică. Sarcina sa principală a fost aceea de a observa, sonda și înregistra temele, tendințele și teoriile formulate în cadrul congresului. Practic, Joja nu face decât să expună imaginea unui congres în cadrul căruia s-ar fi dus o luptă pe tărâmul ideilor între sociologia burgheză occidentală (tributară diverselor curente pozitivistice ale filosofiei americane contemporane) și sociologia sovietică, considerată superioară de către delegația românească, – definită de către conducătorul delegației sovietice, Petr N. Fedoseev, ca fiind „o teorie sintetică asupra procesului social”¹⁶.

Faptul că Tudor Bugnariu nu face parte din delegația mandatată de autorități a participa la acest important eveniment științific vine să confirme ipoteza de mai sus – cum că misiunea delegației românești la respectivul Congres internațional de sociologie nu era una neapărat științifică. Ne mai relevă însă și o altă realitate, aceea a lipsei de influență reală a lui Tudor Bugnariu – cel puțin în 1959. Se prea poate ca una dintre cauzele principale ale acestei *reticente* a autorităților față de Bugnariu să fie legată de evenimentele din toamna anului 1956 din România – revoltele studențești care izbucnesc în Cluj, București și Timișoara, ca ecou al evenimentelor de la Budapesta. Bugnariu era în 1956 adjunct al Ministrului Învățământului – Ilie Murgulescu, și va fi găsit responsabil (alături de întreaga echipă de la conducerea ministerului) de către conducătorii PMR pentru faptul că nu s-ar fi luat măsurile preventive necesare pentru a putea evita escaladarea situației din rândul studențimii din România. Motiv pentru care, în noiembrie 1956, Tudor Bugnariu a fost demis din funcția pe care o ocupase¹⁷.

EVOLUȚII ȘI INIȚIATIVE – ÎNCEPUTUL ANILOR 1960

În anii ce au urmat, revirimentul sociologiei este din ce în ce mai vizibil. Pe de o parte, sociologia – ca știință/disciplină, părăsește *vocabularul tabu* al ideologiei, fiind acceptată treptat în cadrul discursului oficial. Într-o primă fază, sociologia revine în cadrul discursului științific, definită ca *știința burgheză*

¹⁴ ***, „Activities of the National Sociological Committee”, în „The Romanian Journal of Sociology”, vol. I, 1962, p. 225–229.

¹⁵ O cronică detaliată a experienței delegației românești la Congresul din Italia în: „Contemporanul”, nr. 43 (681), 30 octombrie 1959.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR” (13 noiembrie 1956), ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 172/1956, f. 2–5.

reacționară căreia ideologia marxistă îi răspunde prin intermediul materialismului dialectic și istoric¹⁸. Ulterior, acest tip de referință cunoaște anumite nuanțări – astfel că sociologia tinde să capete un statut de sine stătător în cadrul filosofiei marxiste, ca disciplină menită să contribuie, prin intermediul cercetărilor empirice/concrete, la descifrarea și înțelegerea fenomenelor sociale. Această nuanțare este un import pe filieră sovietică – întrucât reia în mod explicit o tendință a filosofiei sovietice, exprimată într-un editorial al publicației „Probleme de filozofie” (nr. 9/1959), care enumera printre temele filosofice de prim-plan și „*problemele metodologice ale cercetărilor sociologice concrete*”¹⁹.

Pe de altă parte, redefinirea și revalorizarea disciplinei vor deveni din ce în ce mai clare odată cu publicarea mai multor contribuții în domeniu²⁰. Un rol important în cadrul acestui demers l-a avut și *presiunea externă* (despre care am mai discutat) – mai exact, evoluțiile disciplinei din cadrul celorlalte state ale Blocului Sovietic, care vor fi dus la exercitarea unei *presiuni interne*: din partea autorităților către actorii câmpului științific. În acest sens, este revelatoare o ședință din 4 noiembrie 1963, în cadrul căreia responsabilii Secției de Știință și Artă a Comitetului Central al PMR au dezbătut planurile de colaborare științifică dintre Academia RPR și Academiiile țărilor socialiste. În cadrul acestei ședințe, s-a atras atenția asupra faptului că Academia RPR a propus foarte puține teme în unele domenii în care celelalte Academii progresează și au realizări importante – specificându-se explicit și cazul „*sociologiei concrete*”²¹.

În acest context, apar diferite inițiative care încearcă să materializeze tendințele din ce în ce mai evidente care anunțau o reinstituționalizare a disciplinei. Una dintre aceste inițiative i-a aparținut lui Tudor Bugnariu – așa cum am văzut, membru al Comitetului Național de Sociologie și decan al Facultății de Filosofie a Universității din București. Asupra acestei inițiative mă voi opri spre a face o serie de precizări. Nu înainte de a expune câteva referințe biografice cu privire la Tudor Bugnariu.

¹⁸ A se vedea, în acest sens, diferitele articole/recenzii publicate la începutul anilor 1960 în „Contemporanul”: C. Popa, *Microsociologia – o teorie reacționară*, nr. 36 (676), 25 septembrie 1959; M. Neamțu, *Un bilanț falimentar al sociologiei americane*, nr. 13 (703), 25 martie 1960; C. Popa, *Legile dezvoltării sociale și sociologia burgheză contemporană*, nr. 9 (803), 2 martie 1962.

¹⁹ Vezi: Traian Herseni, *Problema cercetărilor sociologice concrete*, în *Contemporanul*, nr. 20 (709), 13 mai 1960.

²⁰ M. Biji, Vladimir Trebici, *Uzinele „I. C. Frimu” – Sinaia*, București, Editura Politică, 1958; S. Cernea, *Sociologia contemporană burgheză și problema claselor*, București, Editura Științifică, 1962; M. Ralea, T. Hariton (T. Herseni), *Sociologia succesului*, București, Editura Științifică, 1962; H.H. Stahl, Ioan I. Matei, *Manual de prevederi și asistență socială*, Editura Medicală, București, 1962; H. Cazacu, M. Cernea, Gh. Chepes, C. Vlad, *Profilul spiritual al clasei muncitoare în socialism: pe baza unor cercetări sociologice în uzine*, București, Editura Academiei R.P.R., 1964.

²¹ „Minută privind ședința de la conducerea Secției de Știință și Artă a CC al PMR” (4 noiembrie 1963), ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 9/1963, f. 35–37.

UN INTELLECTUAL DE STÂNGA

Tudor Bugnariu e un caz interesant și poate chiar aparține al istoriei stângii (radicale) intelectuale românești. Născut la Budapesta, ca fiu al unui funcționar român – Andrei Bugnariu, ce își căuta norocul în capitala imperială, și al Lucreției Moisiu – descendentă, așa cum spunea chiar fiul ei, dintr-o „*veche familie de cărturari născuți*”, Tudor Bugnariu și-a trăit adolescența și devenirea intelectuală în climatul cosmopolit și efervescent al Clujului interbelic. Terminase școala primară la Budapesta, acolo unde tatăl său lucra ca funcționar al poștei încă de pe la începutul secolului trecut.

După război, familia Bugnariu s-a reîntors în Transilvania – acum provincie a Regatului României – și s-a stabilit la Cluj. Aici, Tudor Bugnariu a urmat cursurile liceului „Gheorghe Barițiu” (1919–1927), iar mai apoi cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității „Regele Ferdinand I” (1927–1932). A audiat cursuri de filozofie, psihologie, limbă și literatură română. Avea să îl atragă însă cel mai mult cursurile de sociologie ale lui Virgil Bărbat – căruia Bugnariu i-ar fi datorat „*orientarea ideologică spre democrație*”, profesorul clujean fiind, conform unei mărturii ulterioare a lui Bugnariu, un „*adversar al huliganismului, al rasismului (german și anglo-american) și al fascismului*”²².

Încă din anii facultății (1929) a fost numit preparator la Institutul de psihologie al Universității, poziție pe care o ocupă până la terminarea studiilor²³. Bugnariu și-a încheiat studiile universitare în 1932, prin susținerea unei lucrări de licență care trata subiectul rolului conducătorilor în cadrul grupurilor sociale, disertație pe care o scrie sub supravegherea aceluiași profesor Virgil Bărbat²⁴. Tot în anii studenției, Bugnariu se apropie de anumite cercuri studențești care nu agreau proliferarea ideologiei legionare și a antisemitismului în universitatea clujeană. Ajunge președinte al Societății studenților în filozofie și litere în 1929, poziție din care ar fi căutat să împiedice „*ca în facultate să pună piciorul fascismului*”, dar și „*pe cuziști și legionari să pună mâna pe conducerea studențimii*”²⁵.

După terminarea facultății, lui Tudor Bugnariu i s-a oferit un post de asistent universitar la Catedra de limbă și literatură veche românească (septembrie 1932). I se deschidea astfel posibilitatea unei cariere universitare – lucru destul de rar în acele vremuri marcate de un profund șomaj intelectual²⁶. „Alegerile” tânărului

²² „Autobiografie” (25 mai 1951), ANIC, fond *Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiul din ilegalitate care au încetat din viață* (în continuare: fond 53), dosar B/264 (Tudor Bugnariu), vol. II, f. 42.

²³ „Fișă personală” (6 mai 1955), Arhiva Universității din București (în continuare: AUB), *Direcția Resurse Umane – Dosare de cadre*, dosar B/516 (Tudor Bugnariu), dosar nenumărat.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „Autobiografie” (25 mai 1951), ANIC, fond 53, dosar B/264 (Tudor Bugnariu), vol. II, f. 42.

²⁶ Pentru mai multe detalii, vezi: Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizarea politică a tineretului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015.

Bugnariu îi vor schimba însă profund destinul. E important de discutat radicalizarea politică a lui Bugnariu, întrucât această opțiune a sa îl va plasa în siajul mișcării comuniste clandestine – chiar dacă acțiunile lui s-au vrut a fi păstrate într-un cadru cât mai legal. Această radicalizare avea să producă efecte imediate și deloc convenabile tânărului Bugnariu: supravegherea cvasipermanentă din partea autorităților, percheziții domiciliare, arestări, condamnări penale, dar și pierderea postului de profesor secundar pe care îl ocupa din 1933. Pe de altă parte, activitatea lui Bugnariu din anii 1930 avea să funcționeze exemplar după 1944, legitimând cariera universitară pe care vechiul regim i-o refuzase.

Acțiunile lui Tudor Bugnariu pe tărâm politic iau o cu totul altă turnură începând cu anul 1933. Deși nu devine încă membru al Partidului Comunist clandestin²⁷, Bugnariu se apropie de diferite organizații și sfere deja penetrate de influența comuniștilor. Devine membru fondator, iar mai apoi secretar al Comitetului Regional Antifascist din Transilvania (cu sediul la Cluj) – poziție din care editează publicația „Alte zări”, gazetă care intră imediat în atenția Siguranței: „sub masca că luptă [sic!] contra fascismului și a războiului, face o propagandă vădit comunistă, luptând contra claselor sociale existente azi și pare a fi organ al tineretului comunist”²⁸. Publicația avea să fie interzisă de către „cenzură” (la cererea Siguranței) în decembrie 1933²⁹. În vara anului următor, Bugnariu inițiază un memoriu pentru eliberarea liderilor grevelor de la Atelierele CFR „Grivița” din ianuarie–februarie 1933, al căror proces se rejudeca la Consiliul de Război al Corpului I Armată Craiova³⁰ – un nou amănunt care îl aduce în atenția Siguranței³¹. Lucrurile se complică și mai mult pentru Bugnariu în toamna aceluiași an, când publică broșura *Însemnătatea ultimelor lupte economice ale muncitorimii din Cluj*³², text aprobat de „cenzură”, dar despre care Siguranța nota că ar conține „o

²⁷ Oficial, Tudor Bugnariu devine membru al Partidului Comunist din România în toamna anului 1934. Într-o serie de texte autobiografice din perioada 1947–1960, Bugnariu plasează momentul fie în toamna anului 1933, fie în primăvara anului 1934, fie în toamna anului 1934. Pentru detalii, vezi: Ștefan Bosomitu, „Becoming in the Age of Proletariat”. *The Identity Dilemmas of a Communist Intellectual throughout Autobiographical Texts. Case study: Tudor Bugnariu*, în *History of Communism in Europe*, vol. V (2014), Zeta Books, 2015, p. 17–35.

²⁸ Primul număr al publicației apare în data de 26 noiembrie 1933, ANIC, fond *Dosare personale ale luptătorilor antifasciști întocmite de Ministerul de Interne* (în continuare: fond 95), dosar 53 (Tudor Bugnariu), f. 1.

²⁹ *Ibidem*, f. 17.

³⁰ Pentru mai multe detalii, vezi: Mihai Burcea, *3 ianuarie 1933: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiștilor și petroliștilor participanți la grevele de la începutul anului 1933*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 50–75; Elis Neagoe-Pleşa, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și „procesul ceferiștilor” (1933–1934)*, în Adrian Cioroianu (ed.), *Comuniștii înainte de comunism: procese și condamnări ale ilegalistilor din România*, Editura Universității din București, 2014, p. 77–124; Eadem, *Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cultul personalității*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016, p. 61–77.

³¹ ANIC, fond 95, dosar 53 (Tudor Bugnariu), f. 25–27.

³² Textul a fost republicat în volumul: Marin Diaconu (ed.), *Tudor Bugnariu. Profesorul militant*, Sibiu, Editura Techno Media, 2013, p. 7–14.

*mulțime de elemente de propagandă, proprii a provoca ura de clasă și a contribui la înăsprirea rapoartelor [sic!] dintre patroni și muncitori*³³. Opțiunea sa politică antifascistă devine un delict în toamna anului 1934, când o ordonanță a Corpului II Armată București scoate în afara legii Comitetul Național Antifascist, organizație considerată a fi „camuflat comunistă”³⁴. Drept urmare, Siguranța întreprinde o percheziție la locuința lui Bugnariu (25–26 noiembrie 1934), în urma căreia confiscă întreaga arhivă a organizației regionale, păstrată cu grijă de Bugnariu³⁵. Pus în urmărire de către poliție în decembrie 1934, Bugnariu este arestat la Cluj în data de 15 ianuarie 1935³⁶. Inculpat într-un proces care a făcut vâlvă în presa vremii, Bugnariu a fost condamnat în data de 23 noiembrie 1935 la 10 luni de închisoare, plata unei amenzi penale de 10 000 de lei și 10 ani de interdicție³⁷. Arestarea și condamnarea i-au adus lui Bugnariu și alte neplăceri pe termen scurt – el fiind destituit din postul de profesor secundar la Școala de ucenici industriali din Cluj, pe care îl ocupase din 1933³⁸ – însă a dus și la o conversie biografică majoră. Tânărul intelectual, căruia părea să i se fi deschis drumul către o carieră universitară după terminarea facultății, devenise un proscris, adept al unor convingeri politice pentru care puteai suferi repercusiuni legale de natură penală. Încadrată pe această cale, evoluția ulterioară a lui Bugnariu a fost una marcată de arbitrar și marginalitate.

În 1937 este arestat din nou, după o percheziție domiciliară care duce la descoperirea câtorva manuscrise despre care autoritățile susțin că ar fi făcut „apologia unor infractori condamnați pentru delikte politice” și ar fi adus „o serie de calomnii la adresa guvernului”³⁹. Este acuzat de „apologia infractorului”, „instigare publică” și „agitație contra siguranței statului”, și inculpat într-un proces judecat în decembrie 1937, în urma căruia a fost condamnat la 1 an de închisoare, plata unei amenzi penale de 5 000 de lei și 6 ani de interdicție⁴⁰. Necazurile sale nu se încheie însă aici. După izbucnirea războiului, a fost arestat (iulie 1940) și internat administrativ în lagărul de la Caracal. După câteva luni, în noiembrie 1940, este predat autorităților maghiare – care preluaseră administrația Ardealului de Nord – și închis în lagărul de la Someșeni. Fără explicații, este expulzat nu după mult timp peste graniță, în România. După câteva luni petrecute la Alba-Iulia, Sibiu sau București, Bugnariu hotărăște să se întoarcă la Cluj – trecând ilegal granița în Ungaria în februarie 1941. A lucrat o vreme la „Tribuna Ardealului”,

³³ ANIC, fond 95, dosar 53 (Tudor Bugnariu), f. 31.

³⁴ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea II: *noiembrie 1933–septembrie 1940*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 434.

³⁵ ANIC, fond 95, dosar 53 (Tudor Bugnariu), f. 25–27.

³⁶ ANIC, fond 95, dosar 53/2558 (Tudor Bugnariu), f. 1–1v.

³⁷ Vezi: „Sentința nr. 680 a Consiliului de Război al Corpului VI Armată” (22–23 noiembrie 1935), ANIC, fond 95, dosar 53/3677 (Tudor Bugnariu), f. 17–23.

³⁸ „Autobiografie” (25 octombrie 1947), ANIC, fond 53, dosar B/264 (Tudor Bugnariu), vol. II, f. 146.

³⁹ ANIC, fond 95, dosar 53 (Tudor Bugnariu), f. 109–114.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 125–126.

condusă de Emil Hațieganu, iar în 1942 a fost concentrat și trimis pe frontul de Răsărit – unde a lucrat ca sanitar și ca furier-interpret⁴¹.

Schimbarea cursului războiului duce la o modificare a statutului social, profesional și politic al lui Bugnariu – identitatea sa de intelectual marxist, colaborator și, mai apoi, membru al partidului comunist clandestin îi conferea o poziție care ar fi trebuit să fie cât se poate de convenabilă. După eliberarea Clujului de către armatele sovietice și române (octombrie 1944), Tudor Bugnariu este desemnat de către autoritățile sovietice (care vor păstra administrația Ardealului de Nord până în martie 1945) în funcția de primar al orașului. După 1945, Bugnariu este numit subinspector general în cadrul Subsecretariatului de stat al naționalităților (1945–1946), consilier în cadrul Ministerului Informațiilor (1946–1947). În 1948 este încadrat la Ministerul Afacerilor Externe, fiind numit consilier al Legației române de la Belgrad⁴².

Din 1949, Tudor Bugnariu se dedică carierei academice, fiind numit conferențiar la Universitatea „Victor Babeș” din Cluj⁴³. Concomitent, este numit și decan al Facultății de Drept, unde predă cursul „Bazele marxism-leninismului”. Din 1951 devine profesor și se întoarce la Facultatea de Filosofie, la Catedra de materialism dialectic și istoric. În toamna anului 1952 este transferat la Facultatea de Filosofie a Universității din București, însă doar pentru un an – în 1953 se întoarce la Cluj, unde este numit șef al catedrelor de Filosofie marxistă și Bazele marxism-leninismului, cât și șef al Secției de filosofie a Academiei RPR, filiala Cluj⁴⁴. În 1955 este numit prorector al Universității „Victor Babeș” din Cluj, iar în februarie 1956 este transferat din nou la București, în funcția de ministru adjunct al Învățământului. Eliberat din funcție în noiembrie 1956, Bugnariu este numit profesor și prorector al Institutului de Științe Sociale „A.A. Jdanov”, care funcționa în subordinea Comitetului Central al PMR. Din 1958 este transferat la Facultatea de Filosofie a Universității din București, în funcția de decan și șef al Catedrei de materialism dialectic și istoric⁴⁵.

Acest impresionant traseu profesional nu a fost atât de lesnicios cum s-ar putea crede la o primă vedere. În realitate, relațiile dintre Tudor Bugnariu și partidul comunist au fost mai tot timpul dacă nu tensionate, cel puțin reci și confuze. Povestea vieții lui este mai degrabă istoria unui neadaptat, a unui intelectual care, deși a crezut cu tărie în cauza comunismului, nu s-a simțit obligat să se supună în permanență limitelor și intereselor de moment ale partidului. Atent

⁴¹ „Autobiografie” (25 mai 1951), ANIC, fond 53, dosar B/264 (Tudor Bugnariu), vol. II, f. 49v–51.

⁴² „Fișă personală” (1 iunie 1959), AUB, *Direcția Resurse Umane – Dosare de cadre*, dosar B/516 (Tudor Bugnariu), dosar nenumărat.

⁴³ Numirea lui în funcția de conferențiar al Universității din Cluj are loc ca urmare a reformei învățământului din august 1948. Tudor Bugnariu nu va ocupa acest post decât din toamna anului 1959.

⁴⁴ „Memoriu de activitate didactică, științifică și obștească”, (19 februarie 1970), AUB, *Direcția Resurse Umane – Dosare de cadre*, dosar B/516 (Tudor Bugnariu), dosar nenumărat.

⁴⁵ *Ibidem*.

la realitățile din jurul său, intransigent și critic, Bugnariu nu și-a interzis niciodată privilegiul rațiunii. Iar gesturile sale *iconoclaste* au fost înregistrate cu scrupulozitate de către „cadriștii” partidului, fiind folosite cu cinism în situații nu tocmai fericite pentru Bugnariu. Astfel, partidul nu a uitat de rezervele pe care Bugnariu le formulase în anii 1930 în legătură cu procesele staliniste de la Moscova. Așa cum nu a uitat nici refuzul lui Bugnariu – tot către sfârșitul anilor 1930, ca urmare a unei cereri exprese a partidului –, de a rupe legăturile cu un prieten, Daniel Sinreich, considerat a fi „troțkist”. La fel, în 1945, pe când era primar al orașului Cluj, Bugnariu a făcut o opinie separată în cazul unei anchete a partidului, considerând că „dovezile nu sunt concludente” – detaliu pe care avea să îl consemneze cu încăpățănare chiar și pe procesul-verbal. Tot așa, în 1948, pe când era consilier al Legației române de la Belgrad, Bugnariu și-ar fi exprimat unele rezerve față de Rezoluția Biroului Informativ, referitoare la „titoiștii trădători din Iugoslavia”, susținând că situația nu e pe atât de gravă pe cât o prezintă documentele Cominformului și că ar putea fi lesne aplanată. Atitudinea sa, care se dovedea a nu fi întotdeauna pe linie, a fost pusă mai tot timpul pe seama „*educației lui burgheze și faptului că n-a dus o viață regulată de partid care să-l ajute în dezvoltarea conștiinței sale de clasă*”⁴⁶.

O INIȚIATIVĂ DE REINSTITUȚIONALIZARE A SOCIOLOGIEI

În 1958, Tudor Bugnariu a fost numit profesor și decan al Facultății de Filosofie a Universității din București. Din punct de vedere academic, numirea sa în această poziție nu putea ridica vreo obiecție, Bugnariu ocupând funcții importante în deceniul anterior, care îl calificau pentru o asemenea avansare. Ne putem întreba însă cât de influent (mai) era Bugnariu în cercurile puterii, detaliu important din perspectiva demersului meu – acela de a înțelege resorturile inițiativei lui Bugnariu de repunere în drepturi a sociologiei. Așa cum am mai precizat, în toamna anului 1956 lui Bugnariu (ca, de altfel, întregii echipe de la conducerea Ministerului Învățământului – ministrul Ilie Murgulescu și adjunctul Coriolan Drăgulescu) i s-a reproșat deschis atitudinea tolerantă față de nemulțumirile studenților, în contextul evenimentelor de la Budapesta. Drept care, cei trei au fost demși din fruntea ministerului. Desigur, e foarte probabil și ca măsura severă a Biroului Politic să fi fost una conjuncturală – puterea de la București fiind conștientă (în realitate) că vina pentru revoltele studențești nu o poartă doar cei din fruntea Ministerului Învățământului. Astfel, se poate explica indulgența partidului față de cei trei, care nu vor suferi repercusiuni dincolo de demiterea propriu-zisă. De altfel, Ilie Murgulescu avea să revină în fruntea ministerului câțiva ani mai târziu, ba chiar avea să fie numit vicepreședinte (din 1959) și președinte (în 1963) al Academiei RPR.

⁴⁶ ANIC, fond CC al PCR – Colegiul Central de Partid, dosar B/3124 (Tudor Bugnariu), f. 1–4.

Funcția pe care Bugnariu o ocupa în 1959 – decan al Facultății de Filosofie a Universității din București, l-a făcut eligibil pentru un loc în cadrul Comitetului Național de Sociologie, despre care am discutat mai sus. La fel, i-a oferit prilejul de a fi unul dintre actorii importanți ai demersului/demersurilor de repunere în drepturi a sociologiei. În toată această chestiune, a contat destul de mult și prietenia veche (încă din anii ilegalității) care îl lega de Ilie Murgulescu – cel care putea decide multe din postura funcțiilor pe care le deținea în acea perioadă: ministru al Învățământului și Culturii (1960–1962), al Învățământului (1962–1963), președinte al Academiei RPR (1963–1966) și membru al Comitetului Central al PMR/PCR (1955–1974)⁴⁷. În acest context – considerat favorabil –, Tudor Bugnariu devine exponentul unei inițiative de reinstituționalizare a sociologiei – care însă avea să eșueze din diferite motive. Pe care le vom discuta mai jos.

Nu știm precis când se va fi gândit Bugnariu pentru prima dată la posibilitatea de a deveni un actor principal în cadrul procesului de repunere în drepturi a sociologiei. Se prea poate să fi fost vorba de o idee care a venit firesc cândva la începutul anilor 1960, pe fondul unor discuții din ce în ce mai concrete, referitoare la o asemenea posibilitate. Ideea, căci se poate să nu fi fost nimic mai mult într-o primă fază – ar fi evoluat apoi firesc, în cadrul unor discuții pe care Bugnariu le va purta cu diferite persoane. E interesant de observat, într-o primă fază, care erau personajele pe care Tudor Bugnariu le-a vizat ca viitori colaboratori în cadrul proiectului său – Traian Herseni, Henri H. Stahl și Gheorghe Vlădescu-Răcoasa. Apropierea dintre Bugnariu și Herseni – oricât de bizară ar părea, dacă ne gândim la trecutul *militant* al celor doi – este cât se poate de evidentă. Cei doi se frecventează, își fac vizite, discută și semnează împreună. Despre „implicarea” lui Henri H. Stahl și a lui Vlădescu-Răcoasa în cadrul acestui proiect aflăm dintr-o mărturie ulterioară a lui Stahl – care susținea că inițiativa lui Tudor Bugnariu nu era doar concretă și coerentă, dar și că cel din urmă „*avea o vedere mult mai clară și mai justă despre ce poate să fie sociologia într-un regim socialist*”⁴⁸. Ideea lui Tudor Bugnariu – cel puțin într-o primă fază – viza înființarea unui Centru de cercetări sociologice care să definească din punct de vedere metodologic aria cercetărilor sociologice, să ofere modele de studiu și să „dirijeze” cercetări sociologice întreprinse de alte instituții. La fel, Centrul ar fi avut și misiunea de a pregăti viitori specialiști, în cadrul unor programe de studii superioare, postuniversitare⁴⁹. Bugnariu își imagina acest Centru ca fiind compus din două secții, la conducerea cărora acesta îi agreea pe Herseni și pe Stahl, el urmând să asigure coordonarea activității din postura de director⁵⁰.

⁴⁷ Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR ...*, p. 412–413.

⁴⁸ Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985–1987)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 233.

⁴⁹ *Masă rotundă: cercetarea sociologică*, în *Contemporanul*, nr. 29 (979), 16 iulie 1965.

⁵⁰ Gheorghită Geană, *Tudor Bugnariu și libertatea interioară*, în Marin Diaconu, *op. cit.*, p. 124–129 (126).

O primă observație – destul de evidentă, de altfel – are în vedere curioasa apropiere dintre Bugnariu și trei importanți exponenți ai fostei Școli sociologice de la București, cu care Bugnariu nu avusese niciun fel de contacte în trecut. La fel de (ba poate chiar și mai) curioasă este relația dintre Bugnariu și Herseni, dacă ne gândim la trecutul *militant* al celor doi. Dacă Bugnariu fusese, așa cum am văzut, un adept convins și statornic al stângii și un adversar declarat al fascismului, Herseni avea un trecut destul de tulbure din acest punct de vedere, cochetând cu stânga (într-o primă fază) și sfârșind prin a se alătura dreptei extreme românești⁵¹. Pentru convingerile sale politice și pentru trecutul său legionar, Herseni a fost epurat în 1945 din postul de conferențiar al Universității din Cluj, și avea să fie arestat, inculpat și condamnat în 1951. A fost eliberat în 1956, ulterior fiindu-i permisă reintegrarea (treptată) în lumea științifică⁵². Nu știm astăzi cum se va fi realizat apropierea dintre cei doi. Dacă a fost o inițiativă a lui Herseni, nu e exclus ca acesta să fi încercat să profite de poziția pe care o ocupa Bugnariu. Ipoteza nu e tocmai fantezistă, dacă ne gândim și la apropierea și colaborarea lui Herseni cu un alt intelectual privilegiat al regimului – Mihail Ralea, împreună cu care publică un volum în 1962 (Herseni semnând cu un pseudonim). În același timp, ipoteza nu denotă neapărat un soi de lichelism din partea lui Herseni, ci mai degrabă doar pragmatism – dacă ne gândim la situația nu tocmai convenabilă a acestuia. Dacă va fi fost o inițiativă a lui Bugnariu, e foarte probabil ca acesta să-l fi apreciat într-atât pe Herseni, încât a trecut peste opțiunile politice din tinerețe ale acestuia.

Apropierea dintre Tudor Bugnariu și Școala sociologică de la București este și mai evidentă odată cu publicarea unui articol (alături de Traian Herseni), prilejuit de centenarul Universității din București, care încerca recuperarea tradiției cercetărilor sociologice de la Universitatea din București⁵³. În cuprinsul textului respectiv, după ce fac o trecere în revistă a istoriei predării disciplinei la Universitate, cei doi autori glosează amplu pe marginea activității Școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti, catalogată ca „idealistă”, iar concepția lui sociologică ca fiind „neștiințifică și depășită”. Totuși, cei doi autori cred că „cercetările monografice inițiate de el merită atenția noastră și sub raportul actualității”. Textul consemnează și destule informații inexacte, iar altele de-a dreptul false, într-o încercare de a atesta o legătură *organică* între tradiția Școlii și evoluția ei de după 1948. Dimitrie Gusti este *recuperat* printr-o distorsiune grosolană: „după 23 august 1944 [...] este ales în funcția de președinte al

⁵¹ Lucian Boia, *Capcanele istoriei...*, p. 42, 87, 104, 144, 159.

⁵² Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români...*, p. 249–253; Septimiu Chelcea, „Traian Herseni – clasic al psihosociologiei românești”, în *Sociologie românească*, vol. V, nr. 4/2007, p. 5–12; Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism*, București, Editura Curtea Veche, 2012, p. 270–282; Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar H, I, J, K, L*, București, Editura Mașina de scris, 2003, p. 49.

⁵³ Tudor Bugnariu, Traian Herseni, *Școala Sociologică de la București*, în „Contemporanul”, nr. 42 (940), 16 octombrie 1964.

Academiei” (o informație inexactă), și prezentat în mod tendențios ca unul dintre personajele care au sprijinit regimul instalat după 6 martie 1945: „documentele din acel timp [...] arată aderarea fără rezerve a Școlii sociologice din București, în frunte cu șeful ei, încă din 1945, la regimul democrat-popular”. Dincolo de aceste câteva detalii – importante, dar care nu țin în mod expres de scopul discuției noastre –, rămâne „miza” acestui articol programatic, exprimată în final, aproape fără echivoc: „Este important de arătat azi, la douăzeci de ani de la Eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist, că cea mai cunoscută și mai cuprinzătoare mișcare sociologică românească din acea perioadă, Școala Sociologică de la București, care a pornit de la o poziție teoretică idealistă, antrenată fiind într-o vastă cercetare a realității sociale de la noi, a evoluat pe nesimțite, dar neîncetat, spre o astfel de viziune în știința despre societate care i-a permis să adere, fără rezerve ideologice și fără ancorare sentimentală în trecut, la revoluția socialistă din patria noastră. Însușindu-și treptat marxism-leninismul, revizuiindu-și metodele și tehnicile de cercetare, majoritatea membrilor Școlii sociologice de la București și-au adus contribuția la o seamă de cercetări sociologice concrete, realizate din 1948 încoace. (...) Așadar, prin evoluția sa, Școala Sociologică de la București nu reprezintă numai o poziție idealistă, de domeniul trecutului, ci și o poziție științifică nouă, actuală, în spiritul orânduirii noastre socialiste, care, însușindu-și metodologia marxistă, folosește critic și autocritic o îndelungată experiență de teren”⁵⁴.

Ar fi puține lucruri de adăugat dincolo de/pe marginea citatului de mai sus. Lăsând la o parte distorsiunile stridente ale excursului celor doi, care rescriu într-o manieră tendențioasă evoluția postbelică a Școlii gustiene, e importantă de subliniat ideea (pe care cei doi o văd cumva ca o necesitate) de a racorda cercetarea sociologică românească unei tradiții. Mai mult decât atât, se observă lesne și dorința/necesitatea (aproape stringentă) ca această tradiție să fie autohtonă – o intenție care ar da astfel un soi de legitimitate demersurilor prezente. Desigur, textul lui Bugnariu și Herseni – care nu amintește nimic despre stigmatul pe care noul regim avea să-l pună asupra sociologiei, așa cum nu amintește nimic nici despre represiunea asupra unora dintre membrii marcantă ai Școlii – poate fi interpretat și din perspectiva unei încercări de reabilitare/recuperare nu neapărat a Școlii gustiene în general, ci mai degrabă a unora dintre exponenții acesteia, care, în epoca postbelică vor fi fost nevoiți să accepte diferite reconversii profesionale.

O a doua observație importantă se referă la *dimensiunea reinstituționalizării* – așa cum reiese din proiectul lui Bugnariu. Dacă avem în vedere teza lui Michael Voříšek, care definește disciplina științifică drept o *unitate* ale cărei scopuri converg către domenii precum învățământ și cercetare, încadrarea într-o organizație profesională, *unitate* care este integrată în sistemele sociale ale unei societăți moderne, și care este reunită de un discurs propriu disciplinei, cât și cei cinci

⁵⁴ *Ibidem*.

indicatori care, în opinia lui Voříšek, definesc în termeni generali instituționalizarea (cercetare, predare/învățământ, organizație profesională, existența unui discurs științific și titulatura propriu-zisă)⁵⁵, putem lesne observa că proiectul lui Bugnariu viza doar o instituționalizare parțială (sau preliminară) a sociologiei. Mai exact, acoperea doar o parte din cerințele minime care ar fi permis disciplinei să se individualizeze în cadrul câmpului academic și științific. Proiectul lui Bugnariu nu va fi vizat (din perspectiva informațiilor disponibile nouă astăzi) reluarea învățământului sociologic și nu ar fi avut în vedere posibilitatea editării unei (sau a mai multora) publicații de profil care să confere legitimitate discursului științific al disciplinei. Însă nu acestea vor fi cauzele pentru care proiectul său a eșuat.

UN PROIECT EȘUAT

La începutul lunii iunie 1965, Tudor Bugnariu – trist și agasat de avalanșa evenimentelor din ultima vreme – pășea alături de un prieten într-o plimbare pe străzile Bucureștiului toropit de căldură. Detaliile discuției dintre cei doi au fost consemnate ulterior cu conștiinciozitate de către colonelul de *Securitate* A. Olimpiu, pe baza informațiilor furnizate de respectivul prieten, nimeni altul decât agentul „I. Dragomir”⁵⁶: „referindu-se la faptul că, la Institutul de Sociologie recent creat, n-a fost numit Tudor Bugnariu, așa cum se așteptase și-i spusese sursei mai demult, sursa l-a întrebat ce s-a întâmplat. Bugnariu a răspuns că în jurul acestui institut au fost multe discuții, s-au evidențiat multe interese și din partea Inst[itutului] de filosofie, care îi este – personal – ostil. Apoi au existat și divergențe de opinii privind rosturile unui institut de sociologie. Bugnariu vedea acest institut ca un organ de cercetare, pe când profilul care i-a fost acordat este acela unui institut de propagandă. Aceste două funcții ar fi trebuit conexe. Așa cum s-a profilat, institutul nu mai este interesant din punct de vedere științific. El a încercat să convingă, fără succes. Dar, astăzi, nu mai ignoră – ceea ce a ignorat în trecut – faptul că adeseori e nevoie să te mai și resemnezi și să aștepti până ce unele greșeli devin atât de evidente încât trebuie neapărat îndreptate. Așa se va întâmpla și cu Institutul de Sociologie”⁵⁷.

Necazurile lui Tudor Bugnariu nu erau, în iunie 1965, nici pe departe încheiate. Iar faptul că fusese „sărit” când se aprobase schema Centrului de cercetări sociologice, înființat în subordinea Academiei RSR⁵⁸, avea să devină un

⁵⁵ Michael Voříšek, *art. cit.*, p. 85–113.

⁵⁶ Prin decizia nr. 115/28.10.2003, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității a stabilit „identitatea informatorului cu nume conspirativ «I. Dragomir» în persoana numitului Raul Șorban, născut la 04.09.1912, în Dej, fiul lui Gheorghe și Elena”, vezi: Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 249–250, n. 1.

⁵⁷ „Notă” (16 iunie 1965), Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare: ACNSAS), fond *Informativ*, dosar 124, vol. I, f. 75–77.

⁵⁸ Jiri Kolaja, „Sociology in Romania”, în „The American Sociologist”, vol. 3, nr. 3 (august 1968), p. 241–243.

amănunt. Ceea ce este însă mai important de subliniat în legătură cu poziția lui Bugnariu este faptul că acesta părea să nu fie încă conștient de faptul că, în realitate, pierduse deja partida.

Există mai multe explicații pentru care proiectul lui Tudor Bugnariu a eşuat. Pe de o parte, trebuie avute în vedere greșelile tactice ale acestuia. În ciuda poziției sale în câmpul academic – care îi conferea legitimitate în perspectiva unui demers de acest gen –, Tudor Bugnariu a părut să ignore în permanență importanța factorului deciziei politice, care era, în realitate, singura instanță care putea decide în astfel de chestiuni. Prietenia cu Ilie Murgulescu (despre care am mai amintit), un personaj care ocupa funcții-cheie în implementarea proiectului imaginat de Bugnariu, nu a fost, se pare, de ajuns. De altfel, Ilie Murgulescu se va dovedi a fi, în cele din urmă, mai degrabă o piedică în cadrul proiectului instrumentat de Bugnariu. Din dorința de a nu supăra pe cineva de la „secție” (Comitetul Central) cu propuneri care nu i-ar aduce decât critici, Murgulescu ar fi preferat să tergiverseze chestiunea vreme de aproape un an de zile⁵⁹. Dincolo de aceasta, Bugnariu nu avea, în realitate, pârgii care să îi permită să „tragă sfori” la nivel înalt. O altă greșală tactică a lui Bugnariu îi are în vedere pe colaboratorii pe care acesta și-i apropiase în vederea demarării proiectului său. Nefiind persoane influente – și nu doar din punct de vedere politic, ci chiar în cadrul câmpului academic –, Traian Herseni sau Henri Stahl nu puteau să îl ajute pe Bugnariu decât pe tărâm științific. În perspectiva demersului său, cei doi păreau a fi, mai degrabă – și oricât de cinic ar suna acest lucru –, un *balast*. Trecutul politic al lui Herseni nu fusese dat uitării, cu toate că regimul îi permisesse o treptată reabilitare, în timp ce Stahl fusese întrucâtva (deja) „scos la pensie”. A contat, în cadrul acestei ecuații a eşecului, și faptul că Tudor Bugnariu avea foarte puțini susținători și înfinit mai mulți dușmani printre cadrele Facultății de Filosofie – așa cum evenimentele ulterioare, despre care vom discuta, aveau să demonstreze. Nu în ultimul rând, a contat enorm și faptul că Tudor Bugnariu nu a fost niciodată un *conformist*, ba chiar din contră. Astfel, acesta nu a înțeles (sau a ales să nu o facă) că uneori e nevoie de anumite compromisuri pentru atingerea unui scop. Revelatoare din această perspectivă este convingerea sa că, în cele din urmă, „adevărul va învinge”, exprimată într-o discuție cu Radu Stoichiță în februarie 1966 – detaliu transcris cu scrupulozitate de către un ofițer al poliției politice⁶⁰.

O altă explicație pentru nereușita demersului lui Tudor Bugnariu are în vedere alte demersuri paralele, similare cu al său și care, deși poate nu aveau integritatea științifică a proiectului imaginat de Bugnariu, se bucurau de un sprijin concret din partea unora dintre decidenții politici. Tudor Bugnariu părea conștient de posibilitatea de a nu-și materializa proiectul, încă din ianuarie 1965, când, în cadrul unei discuții, ar fi recunoscut că nu mai este atât de sigur de numirea sa în funcția de director al Centrului de sociologie ce urma să se înființeze, întrucât

⁵⁹ „Notă” (25 ianuarie 1965), ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 124, vol. I, f. 104–105.

⁶⁰ „Notă” (22 februarie 1966), *ibidem*, f. 39.

lucrurile fuseseră târâgănite pentru mai bine de un an, ceea ce a dus la apariția unor contra-candidaturi⁶¹. Unul dintre aceste proiecte a fost cel *instrumentat* de Ion Drăgan – la acea vreme conferențiar la Catedra de științe sociale a Institutului de Medicină și Farmacie București. Prototip al „omului nou”, Drăgan avea o carte de vizită ireproșabilă, cumulând funcții atât în plan academic, cât și pe linie de stat (chiar dacă mărunte). Născut în 1931, Ion Drăgan era absolvent al Facultății de Filosofie a Universității din București (1951–1955). În timpul facultății a devenit membru al Uniunii Tineretului Muncitoresc, devenind secretar al organizației UTM corespunzătoare anului său de studii. După absolvirea facultății, a fost încadrat preparator, iar apoi asistent la Catedra de materialism dialectic și istoric (1955–1957). În aceeași perioadă, a lucrat cu jumătate de normă și ca redactor la Secția de propagandă a Radiodifuziunii Române. Din 1957 a fost transferat la Catedra de științe sociale a Institutului de Medicină și Farmacie București, unde a fost lector (1957–1964) și conferențiar (1964–1966). Dincolo de activitatea didactică, Drăgan a ocupat funcții și în aparatul de partid și de stat: cinci ani a fost inspector în cadrul Direcției predării științelor sociale din cadrul Ministerului Învățământului, iar vreme de patru ani a fost redactor-șef adjunct al revistei „Contemporanul” – publicație importantă a perioadei, care dădea „tonul” noilor tendințe din domenii ca: literatură, teatru, film, arte plastice, științe. Nu în ultimul rând, Drăgan devine și membru al PMR în 1959⁶².

Nu știm precis filiera pe care Ion Drăgan și-a câștigat influența care i-a permis să joace un rol atât de important în cadrul discuțiilor referitoare la reinstituționalizarea sociologiei. Un lucru e cert însă, și anume că Ion Drăgan este cel însărcinat cu organizarea unei discuții ample pe marginea acestui subiect în primăvara anului 1965, o dezbateră publică/masă rotundă prilejuită de discutarea proiectelor de Directive ale Congresului al IV-lea al PMR (care avea să devină al IX-lea al PCR)⁶³. La dezbateră respectivă au participat: Mircea Biji (director general al Direcției Centrale de Statistică), Tudor Bugnariu (decanul Facultății de Filosofie a Universității din București), N.N. Constantinescu (șeful catedrei de economie politică, Institutul de Studii Economice „V.I. Lenin”), Petre Năvodaru (director general adjunct, Direcția Centrală de Statistică), Henri H. Stahl, Traian Herseni (cercetător, Institutul de Psihologie al Academiei RPR), Ghe. Dumitrescu, Stan Bortnovski (arhitect), M. Vasilescu (director, Direcția Centrală de Statistică), Mihail Cernea (candidat în științe filosofice, cercetător, Institutul de filosofie al Academiei RPR), Ion Matei (șef sector, Institutul de Igienă și Sănătate Publică), V.V. Caramelia (șef sector, Centrul de Antropologie al Academiei RPR), Alex Pescaru (candidat în științe, director al Serviciului Medical, Fabrica de confecții și tricotate, București), Ion Bulborea (conferențiar universitar, Facultatea de Filosofie a Universității din București), și Ion Iordăchel (asistent universitar, Facultatea de

⁶¹ „Notă” (25 ianuarie 1965), *ibidem*, f. 104–105.

⁶² ANIC, fond CC al PCR – Secția Cadre, dosar D/728 (Ion Drăgan), *passim*.

⁶³ *Cercetarea sociologică – masă rotundă*, în „Contemporanul”, nr. 29 (979), 16 iulie 1965.

Filosofie a Universității din București). Dezbaterile au avut în vedere trei chestiuni majore: „*investigațiile sociale de teren*” – asupra cărora s-a insistat din perspectiva a ceea ce s-a realizat și modalității de îmbunătățire a acestei metode/practici; „*eficiența cercetării nemijlocite a calităților sociale pentru practica edificării socialismului*”; și „*perspectivele dezvoltării investigațiilor sociale în lumina proiectelor de Directive ale Congresului al IV-lea al PMR*”. În urma discuțiilor din cadrul acestei mese rotunde au fost făcute câteva propuneri foarte interesante, care aveau să își găsească materializarea în viitorul imediat. Pe de o parte, dezbaterile au relevat „*importanța deosebită a investigațiilor sociale de teren pentru sporirea aportului științei în realizarea obiectivelor și sarcinilor privind dezvoltarea economică și social-culturală a țării*”, drept care s-a hotărât să se facă o propunere în legătură cu „*necesitatea dezvoltării investigațiilor sociale, a cercetărilor de teren, a studiilor de opinie publică*”. În plan mai concret, s-a hotărât necesitatea „*asigurării unui nivel științific corespunzător acestor cercetări*” prin înființarea unui „*Centru de cercetări sociologice care să-și înceapă cât mai curând activitatea*”. La fel de importantă a fost și hotărârea referitoare la înființarea unei Secții de Sociologie la Facultatea de Filosofie a Universității din București „*pentru pregătirea cadrelor necesare*”, cât și ideea „*inițierii studenților de la alte institute și facultăți în investigațiile de teren*”⁶⁴. În legătură cu aceste *concluzii* ale dezbaterii organizate de Drăgan, e important de precizat că ele nu erau decât niște propuneri ce urmau a fi înaintate către decidenții din cadrul aparatului de partid. Materializarea lor imediată – importanța sociologiei avea să fie legitimată printr-o mențiune explicită a lui Nicolae Ceaușescu, într-un discurs din decembrie 1965⁶⁵, Centrul de cercetări sociologice din subordinea Academiei a fost înființat în vara aceluiași an, în timp ce Secția de sociologie de la Universitatea din București a început să funcționeze în cadrul Facultății de Filosofie chiar de anul următor⁶⁶ –, ne demonstrează faptul că inițiativa lui Ion Drăgan nu era una oarecare, ci un proiect cu un puternic sprijin din partea regimului.

Revenind la chestiunea proiectului nematerializat al lui Tudor Bugnariu, trebuie să mai aducem în discuție o ultimă explicație – care ne edifică în privința modalității prin care acesta a sfârșit prin a nu avea niciun soi de legătură și niciun fel de implicare în cadrul sociologiei repuse în drepturi. În vara anului 1965, chiar dacă eșuase în tentativa sa de a coordona/controla activitatea institutului/centrului de sociologie, Tudor Bugnariu păstra un avantaj important – era decan al Facultății

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la îmbunătățirea organizării și îndrumării activității de cercetare științifică*, în: Nicolae Ceaușescu, *Știința, învățământul, cultura în procesul formării societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, 1976, p. 31.

⁶⁶ Virgil Constantinescu, Pompiliu Grigorescu, „The Bucharest University’s Sociological Activity in the Realm of Education and Scientific Research”, în „The Romanian Journal of Sociology”, nr. VI, 1970, p. 25–31; Andrei Stănoiu, Ion Mihăilescu, „Catedra de sociologie a Universității București”, în „Viitorul Social”, I (1972), nr. 3, p. 1004–1010.

de Filosofie în cadrul căreia urma să fie înființată o Secție de sociologie. Doar că neșansa avea să îl priveze pe Bugnariu chiar și de această minimă retribuție. Vechile sale probleme, legate de atitudinea sa critică față de unele dintre politicile și (chiar) linia partidului, se acutizează începând cu 1964, într-un context cât se poate de nefavorabil. De parcă întreg universul se întorsese împotriva lui. Spirit rațional și critic, adesea reticent față de unele decizii și/sau politici ale regimului, neînțelegând că părerile proprii pot fi adesea percepute drept atitudini nu doar neconforme, ci de-a dreptul „reacționare”, Tudor Bugnariu a mai avut și neșansa de a se înconjura de falși prieteni. Astfel, opiniile sale – mai ales cele care erau considerate a nu fi „pe linie” –, ajung într-un târziu și în atenția Securității sub forma unor denunțuri. După o anchetă preliminară, poliția politică a decis, în toamna anului 1964, deschiderea unui dosar de urmărire informativă care-l avea ca obiect pe Bugnariu. Ancheta Securității a fost demarată întrucât „*sus-numitul a fost semnalat în repetate rânduri de agentura organelor noastre că în contactele profesionale avute de agenți cu el, în discuțiile ce le poartă se situează pe poziții potrivnice liniei partidului nostru*”⁶⁷. Prin felul lui de-a fi, Tudor Bugnariu deranjase. Mulți dintre colegii lui de la facultate nu îl aveau la inimă, tocmai pentru că nu-i plăceau nici compromisurile și nici conformismul – „*îi umblă gura pretutindeni și critică pe toată lumea*”, avea să declare cu năduf Tiberiu Bogdan în cadrul unei discuții din februarie 1965 care îl avea ca subiect pe Bugnariu⁶⁸. În acest context, destui dintre colegii de la facultate anticipau (și chiar așteptau) debarcarea lui din funcția de decan.

Cam în aceeași perioadă, Tudor Bugnariu s-a văzut implicat (cu sau fără voia sa) și în disputele din cadrul Facultății de Filosofie, alimentate de anumite nemulțumiri și reacții din partea unora dintre studenți – ce ajung, la rândul lor, în atenția Securității. Față de aceste „activități dușmănoase” ale unor studenți, Securitatea a demarat o anchetă ce aducea aminte de vremurile negre ale stalinismului. Siderat de abuzurile Securității, Tudor Bugnariu s-a solidarizat cu studenții – le-a luat apărarea, le-a spus explicit că îi va susține și i-a îndemnat să reziste în fața acțiunilor reprobabile ale anchetatorilor. „Decontul” pentru îndrăzneala sa îl va plăti în toamnă, când, în urma unei ședințe sinistre organizate de comitetul de partid al Centrului Universitar București, Tudor Bugnariu a fost sancționat pe linie de partid, fiind destituit ulterior din funcția de decan al Facultății de Filosofie⁶⁹.

⁶⁷ „Notă raport” (octombrie 1964), prin care se solicită trimiterea unei cereri către Comitetul de partid al Centrului Universitar București, care să aprobe începerea urmăririi informative a lui Tudor Bugnariu, ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 124, vol. I, f. 20–21.

⁶⁸ „Notă” (16 februarie 1965), *ibidem*, f. 92–93.

⁶⁹ Detalii despre evenimentele din toamna anului 1965 de la Facultatea de Filosofie: Dorli Blaga, *op. cit.*, capitolul „Tudor Bugnariu și trădarea prietenilor în sistemele totalitare”, p. 229–258; Ion Ianoși, *Internaționala mea. Cronică unei vieți*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 441–445.

CONCLUZII

Într-o însemnare din iunie 1967, Tudor Bugnariu făcea câteva remarci legate de evenimentele din toamna anului 1965, care au provocat sancționarea sa pe linie de partid și înlăturarea din funcția de decan al Facultății de Filosofie: „*cei mai mulți care au protestat împotriva înscenării din '65 n-au fost din catedra pe care o conduc: Florica Neagoe și Iosif Cernea de la Catedra de istoria filosofiei, Radu Florian și Ileana Ioanid de la socialism științific etc. [...] Firește, astăzi împlinind 58 de ani, nu mă pot lăuda cu realizări deosebite. Dar, cel puțin, am rămas credincios legământului pe care l-am făcut la primirea mea în partid, de a nu sacrifica convingerile mele comuniste de dragul unor conjuncturi politice, care mi-ar aduce beneficii, trădându-le*”⁷⁰. Mărturisirea francă a lui Tudor Bugnariu din vara anului 1967 ne sugerează într-o manieră destul de evidentă cum, și mai ales de ce, a eşuat proiectul lui. Ba mai mult, ne permite să înțelegem și de ce a sfârșit prin a se delimita aproape în totalitate de sociologia reinstituționalizată, refuzând colaborarea cu anumite personaje despre care credea că vor fi jucat un rol important în marginalizarea sa. Pe Constantin Nicuță⁷¹ – cel care avea să îi ia locul în funcția de decan al Facultății de Sociologie, devenind și șeful Catedrei de istoria sociologiei – Bugnariu îl detesta. Pe seama acestuia Bugnariu pune „uneltirile mârșave” care provocaseră sancționarea sa din toamna anului 1965⁷². Foarte multă simpatie nu avea nici pentru (unii dintre) colegii săi mai tineri – despre care spunea că bravează ca „oameni de tip nou” în timp ce aruncă cu noroi în „oamenii care și-au riscat viața pentru întronarea vieții de azi”⁷³; referința avea în vedere lipsa de scrupule a unora dintre colegii săi tineri de la facultate, care nu avuseseră nicio rețineră în a lua poziții dure împotriva lui, poate și numai de dragul formalismului.

⁷⁰ Dorli Blaga, *op. cit.*, p. 257–258.

⁷¹ Constantin (Costache) Nicuță (n. 8 septembrie, 1906, Pașcani – d. 1991, București). Studii liceale la Suceava (1919–1927), iar mai apoi studii universitare la Iași, la Facultatea de Litere și Filosofie și la Facultatea de Drept (1928–1932). A fost profesor la Liceul Militar din Cernăuți, apoi la Iași (1935–6). A devenit apoi asistent la Catedra de sociologie și etică condusă de Petre Andrei (1936–7). În perioada 1937–9 a fost bursier în Franța, unde s-a specializat în domeniile sociologiei și filosofiei. Datorită opțiunilor lui politice de stânga, a fost eliminat de la Universitatea din Iași. A obținut un doctorat în filosofie cu teza *Teoria cunoașterii sociale în opera lui M. Weber* (1945). Ulterior, a predat cursuri de materialism dialectic și istoric la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași (1945). După 1948 s-a stabilit la București unde a ocupat funcția de secretar general al Institutului de Studii Româno-Sovietice. Din 1951 a fost profesor, apoi șef de catedră și prorector al Școlii Superioare de Științe Sociale „A.A. Jdanov”. Între 1956 și 1958 a fost adjunct al Ministrului Învățământului. În 1958 a fost ambasador al României la Viena. În 1959 a fost membru al delegației României la O.N.U., iar în perioada 1960–3 a fost ambasadorul României la Paris. Din 1966 a fost șef al catedrei de Istoria doctrinelor sociologice și politice a Facultății de Filosofie, decan (1965–1968) și șef al catedrei de sociologie (1972–4). În 1970 a fost ales membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice și vice-președinte al secției de sociologie. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, București, Editura Expert, 2001, p. 342–343.

⁷² „Notă” (30 noiembrie 1965), ACNSAS, fond *Informativ*, dosar 124, vol. I, f. 47–49.

⁷³ „Notă” (22 februarie 1966), *Ibidem*, f. 39.

În iunie 1967, sociologia românească se înscrișese deja pe un *trend* de dezvoltare impresionant. Pe lângă Secția de sociologie de la Facultatea de Filosofie a Universității din București, aveau să fie înființate secții similare și la universitățile din Cluj-Napoca sau Iași. La fel, rețeaua de institute de cercetare cu preocupări în sfera sociologiei avea să se dezvolte și diversifice. Povestea de succes a sociologiei românești reinstituționalizate nu va dura însă mai mult de un deceniu – regimul care făcuse posibilă repunerea sa în drepturi ca disciplină academică fiind cel care avea să dispună o nouă marginalizare către sfârșitul anilor 1970.

BIBLIOGRAFIE

Arhive

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS) Fond *Informativ*, dosar 124.
 Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC).
 Fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 172/1956.
 Fond *CC al PCR – Colegiul Central de Partid*, dosar B/3124 (Tudor Bugnariu).
 Fond *CC al PCR – Secția Cadre*, dosar D/728 (Ion Drăgan).
 Fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 9/1963.
 Fond *Consiliul de Miniștri – Cabinet Atanase Joja*, dosar 15/1959.
 Fond *Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiul din ilegalitate care au încetat din viață* (Fond 53), dosar B/264 (Tudor Bugnariu), vol. I–IV.
 Fond *Dosare personale ale luptătorilor antifasciști întocmite de Ministerul de Interne* (Fond 95), dosar 53 (Tudor Bugnariu), dosar 53/2558 (Tudor Bugnariu), dosar 53/3677 (Tudor Bugnariu).
 Arhiva Universității din București (AUB).
 Fond *Direcția Resurse Umane – Dosare de cadre*, dosar B/516 (Tudor Bugnariu).

Periodice

„Contemporanul” [1959–1965].
 „Sociologie românească” [2007].
 „The Romanian Journal of Sociology” [1962–1970].
 „Viitorul social” [1972].

Dicționare, enciclopedii

COSTEA, ȘTEFAN (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, București, Editura Expert, 2001.
 DOBRE, FLORICA (coord.), *Membrii C.C. al P.C.R., 1945–1989. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004.
 ȘTEFĂNESCU, ȘTEFAN (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

Cărți și articole

BLAGA, DORLI, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, București, Editura Humanitas, 2012.
 BOIA, LUCIAN, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2012.

- BOSOMITU, ȘTEFAN, „*Becoming in the Age of Proletariat*”. *The Identity Dilemmas of a Communist Intellectual throughout Autobiographical Texts. Case study: Tudor Bugnariu*, în *History of Communism in Europe*, vol. V (2014), Zeta Books, 2015.
- BOSOMITU, ȘTEFAN, *In the Age of „Misery”*. *The Romanian Sociology during the Communist Regime (1948–1977)*, în *New Europe College. Ștefan Odobleja Program, Yearbook 2011–2012*, p. 43–82.
- BOSOMITU, ȘTEFAN, *Miron Constantinescu. O biografie*, București, Editura Humanitas, 2014.
- BOSOMITU, ȘTEFAN, *Notes and Remarks on the (Re)Institutionalization of Sociology in Communist Romania in the 60s*, în *History of Communism in Europe*, vol. II, *Avatars of Intellectuals under Communism*, Zeta Books, Bucharest, 2011, p. 169–197.
- DIACONU, MARIN (ed.), *Tudor Bugnariu. Profesorul militant*, Sibiu, Editura Techno Media, 2013.
- FORREST KEEN, MIKE; MUCHA, JANUSZ (editori), *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1994.
- IANOȘI, ION, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iași Editura Polirom, 2012.
- KOLAJA, JIRI, „Sociology in Romania”, în „The American Sociologist”, vol. 3, nr. 3 (august 1968), p. 241–243.
- ROSTĂS, ZOLTÁN, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985–1987)*, București, Editura Paideia, 1999.
- VOŘIŠEK, MICHAEL, „<Antagonist, Type, or Deviation?>. A Comparative View on Sociology in Post-War Soviet Europe”, în: „Revue d’Histoire des Sciences Humaines”, 2008/1, no. 18, p. 85–113.

